

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 1

TOSHKENT-2020

МУНДАРИЖА/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENT

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

- 1. МАХМУДОВ Фируз Бахтиёр ўғли**
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНЧИЛИГИДА ДАВЛАТ
ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТЧИЛАРИ УЧУН ЎРНАТИЛГАН ТАҚИҚ ВА
ЧЕКЛОВ МАСАЛАЛАРИ.....8
- 2. НАРИМАНОВ Бекзод Абдувалиевич**
ЎЗБЕКИСТОНДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАР ТАРИХИ ВА
РИВОЖЛАНИШИНИНГ АСОСИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ.....18

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

- 3. ИСМАИЛОВ Баходир Исламович, Маманов Сардоржон Собир ўғли**
ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМ КОМПЛЕКСНОГО КОНТРОЛЯ КАК
ЭФФЕКТИВНОГО ИНСТРУМЕНТА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ
В ЧАСТНОМ СЕКТОРЕ.....30
- 4. АБДУЛЛАЕВ Хуршидjon Назрулло ўғли**
АУДИТОРЛИК ФАОЛИЯТИНИНГ ТАШКИЛИЙ- ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ.....37
- 5. JAMOLOV Azizjon**
TERM OF SUBJECTS OF INVESTMENT ACTIVITY: THEORETICAL AND
COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS.....44
- 6. EGAMOVA Dilrabo Talibovna**
KREDIT TALABLARI BO'YICHA INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARIGA
NISBATAN UNDIRUVNI QARATISH MASALALARI.....49
- 7. АҲРОРҚУЛОВ Анвар**
НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ МУЛКИЙ
АСОСЛАРИ.....56
- 8. АЛМОСОВА Шаҳноза**
ТРИПС БИТИМИ НОРМАЛАРИНИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҚОНУНЧИЛИГИГА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ
МУАММОЛАРИ.....63

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

- 9. ОТАХОНОВ Фозилжон Хайдарович**
НИЗОЛАРНИ МУҚОБИЛ ҲАЛ ЭТИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ
МЕХАНИЗМЛАРИ ТАКОМИЛЛАШМОҚДА.....72

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

- 10. КАРАКЕТОВА Дилноза Юлдашевна**
ОФИРЛАШТИРУВЧИ ҲОЛАТ СИФАТИДА ЁШ БОЛА, ҚАРИЯ, НОГИРОН
ЁКИ ОЖИЗ АҲВОЛДАГИ ШАХСЛАРНИ ХЎРЛАБ СОДИР ЭТИЛГАН
БЕЗОРИЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК.....80
- 11. ХЎЖАҚУЛОВ Сиёвуш Бахтиёрвич**

МУНДАРИЖА/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENT

ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР УМУМИЙ ПРОФИЛАКТИКАСИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАВСИФИ.....88

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

12.МАТЧАНОВ Алимжан Атабаевич
УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДОКАЗЫВАНИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИ.....96

13.ЮГАЙ Людмила Юрьевна
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....104

14.ЗУЛФУҚОРОВ Абдувахоб Абдумалик ўғли
ЙЎЛ-ТРАНСПОРТ ҲОДИСАСИ БЎЙИЧА ТРАСОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....112

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

15.СУЛАЙМАНОВ Одилжон Раббимович
ХАЛҚАРО ВА МИНТАҚАВИЙ ҲУЖЖАТЛАРДА ИШНИНГ МУСТАҚИЛ ВА ХОЛИС СУД ТОМОНИДАН КЎРИБ ЧИҚИЛИШИ ҲУҚУҚИ.....118

16.ГАФФАРОВА Шахноза Нуритдиновна
ЎЗБЕКИСТОНДА ХОТИН-ҚИЗЛАР ВА ЭРКАКЛАР ТЕНГ ҲУҚУҚЛИЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ.....126

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

17.АЛИМОВ Гайбулла Алимович
ЮРИДИК ШАХСЛАР ЖАВОБГАРЛИГИ: АМЕРИКА ҚЎШМА ШТАТЛАРИ ТАЖРИБАСИ.....134

18.ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна
"ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ" КАК СРЕДСТВО КУЛЬТУРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ, ИНСТРУМЕНТ УКРЕПЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ НАУЧНЫХ СВЯЗЕЙ ИИ КАТАЛИЗАТОР РАЗВИТИЯ НАУКИ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ.....141

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

МАХМУДОВ Фируз Бахтиёр ўгли

Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги профессионал ўқитиш
маркази директори ўринбосари
E-mail: firuzbek2015@mail.ru

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНЧИЛИГИДА ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТЧИЛАРИ УЧУН ЎРНАТИЛГАН ТАҚИҚ ВА ЧЕКЛОВ МАСАЛАЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): МАХМУДОВ Ф.Б.
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНЧИЛИГИДА ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК
ХИЗМАТЧИЛАРИ УЧУН ЎРНАТИЛГАН ТАҚИҚ ВА ЧЕКЛОВ МАСАЛАЛАРИ
// Юрист ахборотномаси - Вестник юриста - Lawyer herald. № 3 (2020), Б.8-17.

 №3 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-3-1>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада давлат хизматчиси, унинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, давлат хизматчиси фаолиятида тақиқ ва чеклов масалалари, уларнинг юридик табиати ҳамда коррупция ва манфаатлар тўқнашувини бартараф этишдаги аҳамияти Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилиги доирасида таҳлил қилинган. Давлат хизматчиларининг ишни ҳал қилишда иштирок этишини истисно қиладиган ҳолатлар бўйича фикрлар юритилган. Ўзбекистон Республикасининг турли тармоқ қонунчиликларида давлат хизматчиларига ўрнатилган тақиқ ва чеклов масалаларининг бугунги кундаги муаммолари, уларни бартараф этиш йўллари баён қилинган. Тақиқ ва чеклов масалалари бўйича миллий ва хорижий олимларнинг фикрлари ўрганилган, ривожланган хорижий мамлакатлар ҳуқуқ тизимининг мавзуга оид жиҳатлари таҳлил қилинган. Манфаатлар тўқнашувини олдини олиш мақсадида тақиқ ва чеклов институтини такомиллаштириш бўйига таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: давлат фуқаролик хизмати, манфаатлар тўқнашуви, коррупция, чеклов, тақиқ, давлат хизматчиси, мажбурият.

МАХМУДОВ Фируз Бахтиёр угли

Заместитель директора центра профессионального обучения при
Ташкентском государственном юридическом университете
E-mail: firuzbek2015@mail.ru

ВОПРОСЫ ЗАПРЕТОВ И ОГРАНИЧЕНИЙ ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ

ГРАЖДАНСКИХ СЛУЖАЩИХ, УСТАНОВЛЕННЫХ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**АННОТАЦИЯ**

В настоящей статье проведен анализ понятий государственного служащего, его прав и обязанностей, вопросы запретов и ограничений в деятельности государственного служащего, их юридическая природа и значение при устранении коррупции и конфликта интересов в рамках действующего законодательства Республики Узбекистан. Были высказаны мнения об обстоятельствах, препятствующих участию государственных служащих в разрешении дел. Кроме того, описаны актуальные проблемы запретов и ограничений, налагаемые на государственных служащих в различных отраслях законодательства Республики Узбекистан, и пути их преодоления. Изучены труды национальных и зарубежных ученых по запретам и ограничениям, проанализированы особенности правовых систем развитых зарубежных стран по указанной теме. Даны предложения по совершенствованию вопросов запретов и ограничений для устранения конфликтов интересов.

Ключевые слова: государственная гражданская служба, конфликт интересов, коррупция, ограничения, запреты, государственный служащий, обязательства.

MAKHMUDOV Firuz

Deputy Director of the Professional
Training Center under Tashkent State University of Law
E-mail: firuzbek2015@mail.ru

ISSUES OF PROHIBITIONS AND RESTRICTIONS FOR PUBLIC CIVIL SERVANTS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**ANNOTATION**

This article provides analysis of the public civil servant, his rights and obligations, issues of prohibition and restriction in the activities of civil servants, their legal nature and their importance in overcoming corruption and conflicts of interest within the current legislation of the Republic of Uzbekistan. Opinions were expressed on the circumstances that precluded the participation of civil servants in resolving cases. In addition, the article describes the current problems of prohibitions and restrictions imposed on civil servants in various sectoral legislation of the Republic of Uzbekistan, and ways to overcome them. Opinions of national and foreign scholars on the issues of prohibitions and restrictions were studied, thematic aspects of the legal system of developed foreign countries were analyzed. At the end of the article, suggestions and recommendations were made to improve the institutes of prohibitions and restrictions in order to avoid conflicts of interest.

Keywords: public civil service, conflict of interests, corruption, restriction, prohibition, public servant, obligation.

Мамлакатимизда давлат хизматини янада ислоҳ қилиш ҳамда хизматни ўташ давомида коррупция ва унинг бир кўриниши бўлган манфаатлар тўқнашувини бартараф этишда давлат хизматчилари учун ўрнатилган тақиқ ва чеклов масалалари муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда ишлаб чиқилиб, муҳокамага қўйилган "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида"ги Қонун лойиҳасида ҳам тақиқ ва чеклов институти билан боғлиқ қатор нормалар ўз аксини топган.

Бундан ташқари, бугунги кунга қадар қабул қилинган қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам самарали давлат хизматини ташкил этишда манфаатлар тўқнашувини олдини олиш, бу борада давлат хизматчилари фаолиятидаги тақиқ ва чеклов масалаларига алоҳида эътибор берилиб, ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш бўйича вазифалар ҳам белгилаб ўтилган. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги "Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5729-сон Фармонида давлат хизматчилари учун чекловлар, тақиқлашлар, рағбатлантириш чоралари ҳамда коррупциянинг олдини олиш бўйича бошқа механизмларнинг аниқ рўйхатини белгилаш билан боғлиқ қоидалар назарда тутилган.

Шу жиҳатдан олиб қараганда, Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилиги доирасида давлат хизматчилари учун белгиланган чеклов ва тақиқ институтини чуқур ўрганиш, шу асосида коррупция ва манфаатлар тўқнашувини бартараф этиш бўйича самарали механизмларни ишлаб чиқиш олдимизда турган асосий масалалардан бири ҳисобланади.

Шу ўринда қисқача тақиқ ва чеклов масалаларига оид илмий жамоатчилик фикрларига қарайдиган бўлсак, А.Ноздрачев давлат хизматидаги бундай чекловлар ва тақиқлар, биринчи навбатда, давлат хизматининг нормал ва самарали фаолият кўрсатишини таъминлашини, давлат хизматчилари томонидан мансаб ваколатларидан фойдаланишининг ҳуқуқий чегараларини ўрнатишини, шунингдек мансаб мажбуриятларини мустақил амалга ошириши учун шароит яратишини таъкидлайди [1].

Бошқа юридик адабиётларда эса давлат хизмати билан боғлиқ бўлган чекловлар деганда Конституция ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланган, давлат хизматчиси чиқиши ман этилган аниқ ҳуқуқ доирасидаги белгиланган шарт ва қоидалар тушунилиши айтиб ўтилади [2, Б.63].

Шу билан биргаликда, юқоридаги манбада М.Мирбобоев чеклов институтини давлат хизматчиларининг бурчлари сифатида ҳам баҳолайди, давлат хизматчиларининг бурчлари чеклашлар тарзида ҳам бўлиши мумкинлигини қайд этиб, ўз фикрини чеклашлар ҳам моҳиятига кўра бурч бўлиб ҳисобланиши билан изоҳлайди.

Фикримизча бу фикрга қисман қўшилиш мумкин, чунки чеклашлар бурч сифатида, одатда, ҳаракатсизлик орқали амалга оширилади, давлат хизматида айрим чекловлар эса ҳаракат орқали ҳам намоён бўлади.

Бундан ташқари, олимлар Э.Хожиев ва Т.Хожиевлар тақиқлар, ўз моҳиятига кўра, давлат хизматчисининг ҳуқуқий чекловларига яқин, аммо ўзига хос хусусиятларга эга эканлигини таъкидлаб, биринчи ҳолда хизматчиларнинг ахлоқи ва хатти-ҳаракатлари чекланади, иккинчисида қатъий ман этилади, деб тушунтиришади [3, Б.232].

Таҳлилни Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигида давлат хизматчилари учун ўрнатилган тақиқ ва чеклов масалалари билан давом эттирадиган бўлсак, бугунги кунга қадар Ўзбекистон Республикасида Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида ягона Қонуннинг мавжуд эмаслиги, давлат хизматчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ягона қонун ҳужжатларида белгиланмаганлиги давлат хизматчилари фаолиятидаги тақиқ ва чекловлар турли тармоқ қонун ҳужжатларида акс этганини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасида давлат хизматчилари учун ўрнатилган тақиқларда сиёсий партияларга аъзолик масаласи марказий ўринда туради. Амалдаги қонунчиликка асосан қуйидагилар сиёсий партияларга аъзо бўла олмайдилар:

судьялар;
Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг мансабдор шахслари;
прокурорлар ва прокуратура терговчилари;
ички ишлар, Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси органлари, давлат хавфсизлик хизмати ходимлари;
ҳарбий хизматчилар;
хорижий давлат фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар [4].

Қонун чиқарувчи давлат хизматчиси учун бундай чекловни белгилашда партия фаолиятининг сиёсий ҳокимиятга ҳаракат қилиши, бу борада манфаатлар тўқнашуви билан боғлиқ реал эҳтимол келиб чиқишини эътиборга олади. Айнан юқорида санаб ўтилган шахсларнинг фаолияти бевосита давлат хавфсизлиги ва барқарор ички сиёсати билан боғлиқлигини, шунингдек партия манфаатлари билан давлат хизмати манфаатлари ўртасида юзага келиши мумкин бўлган қарама-қаршилик нуқтаи назаридан, фикримизча, бундай тақиқнинг ўрнатилиши мақсадга мувофиқдир.

Бундан ташқари, давлат хизматига ишга киришда ҳам айрим чекловлар назарда тутилган бўлиб, шулардан бири сифатида ёш цензи ва фуқаролик масаласини кўрсатиш мумкин. Масалан, прокуратура органларида прокурорлар, терговчилар, суриштирувчилар ва иш ўрганувчилар лавозимига олий юридик маълумотга эга, зарур касбий фазилатлари бўлган, зиммаларига юкланадиган хизмат вазифаларини бажаришга соғлиғи имкон берадиган Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари тайинланади [5].

Ўттиз беш ёшдан кичик бўлмаган, олий юридик маълумотга ва юридик ихтисослиги бўйича, авваламбор, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларда камида беш йиллик меҳнат стажига эга бўлган Ўзбекистон Республикаси фуқароси фуқаролик ишлари бўйича туманлараро, туман (шаҳар) судининг, жиноят ишлари бўйича туман (шаҳар) судининг, туманлараро, туман (шаҳар) иқтисодий судининг, туман (шаҳар) маъмурий судининг, ҳудудий ҳарбий суднинг судьяси бўлиши мумкин [6].

Бунда, юқоридаги қоида мазмунидан келиб чиқиб, асосий эътибор бериш керак бўлган масала - бу хорижий мамлакат фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси давлат хизматида фаолият юритиши чекланганлигидир.

Фикримизча, хорижий мамлакат ёки хорижий мамлакат фуқароси билан Ўзбекистон Республикаси ёки Ўзбекистон Республикаси фуқароси манфаатлари ўртасида турли зиддият ва қарама-қаршилик келиб чиқиши эҳтимолининг юқорилигидан келиб чиқиб, мазкур қоида ўрнатилганлигини мақсадга мувофиқдир.

Яна бир муҳим масала бу давлат хизматчиларининг тадбиркорлик фаолити билан шуғулланишларига йўл қўйилмаслигидир. Қонун ҳужжатлари билан қуйидаги мансабдор шахсларга тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш тақиқланган: давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг ходимларига;

давлат банклари раҳбарлари ва уларнинг ўринбосарларига, хизмат юзасидан пул белгиларига ва пул (банк) ҳужжатларига бевосита алоқаси бўлган мансабдор шахсларга;

давлат корхоналари, муассасалари ва ташкилотлари раҳбарларига ва уларнинг банк ҳужжатларига имзо қўйиш ҳуқуқига эга бўлган ўринбосарларига;

давлат таъминот ва савдо-сотиқ корхоналари ва ташкилотларининг раҳбар ходимларига;

тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ масалаларни ҳал қилиш

ёки бундай фаолиятни назорат қилиш вазифасига кирувчи давлат органларининг раҳбар ходимлари ва мутахассисларига [7].

Фикримизча, қонун чиқарувчи томонидан бундай тақиқнинг ўрнатилиши жуда муҳим аҳамият касб этади. Чунки манфаатлар тўқнашувининг асосини бевосита шахсий манфаатдорлик ташкил этар экан, давлат хизматчисининг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши унга ўз лавозим ваколатларидан шахсий манфаатлари йўлида фойдаланиб, тадбиркорлик текширувлари, солиқ имтиёз ёки преференциялари, лоббистик хусусиятга эга бўлган нормаларни ишлаб чиқиши ва тасдиқлаши ва бошқа масалаларда имкониятлар келтириб чиқаради. Давлат хизматчисининг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ шахсий манфаатдорлиги давлат манфаатларига зарар етказиши билан бир қаторда, ўзининг хизмат вазифаларини муносиб бажаришига таъсир қилади. Аммо, бугунги кун амалиётида қатор давлат хизматчилари, хусусан ҳокимлар томонидан тадбиркорлик фаолиятининг амалга оширилаётганлигини учратиш мумкин. Бугунги очиқлик сиёсати жараёнида бу каби ҳолатларни яшириш имконсиз.

Бу борада яна бир муҳим масала борки, давлат хизматчиси нафақат ўзи, балки бази ўринларда ўз таниши ёки қариндоши номига тадбиркорлик фаолиятини расмийлаштиради ва ўзининг сиёсий вазифа ва ваколатларидан келиб чиқиб, тадбиркорлик фаолиятига имтиёз ва преференциялар юзага келтиради.

Шундан келиб чиқиб, давлат хизматчиларига ўрнатилган тақиқ ва чекловларни ишлаш ва назорат қилиш бўйича аниқ механизмларни жорий қилиш, бу борада фаолиятни очиқ ва шаффофлигини таъминлашда кенг жамоатчилик вакиллари ва оммавий ахборот воситалари назоратини кучайтириш лозим.

Миллий қонунчилигимизда чекловлар билан боғлиқ белгиланган яна бир масала бу давлат хизматчиларининг ўз фаолиятдан ташқари бошқа ҳақ тўланадиган лавозимларни эгаллаши тақиқланганлигидир. Бунда инобатга олиш керакки, ижод эркакчилиги нуқтаи назаридан илмий ва педагогик фаолият бундан мустаснодир. Масалан, давлат хизматчиларининг асосини ташкил этадиган ҳукумат аъзоларига эътибор берадиган бўлсак, Вазирлар Маҳкамаси аъзолари илмий ва педагогик фаолиятдан ташқари ҳақ тўланадиган бошқа турдаги фаолият билан шуғулланиши мумкин эмас [8].

Бу каби чекловлар сенатор ва депутатлар, прокуратура органлари ходимлари, судьялар ва бошқа давлат хизматчилари учун ҳам ўрнатилган. Бундай тартибнинг ўрнатилиши эса давлат хизматчисининг икки лавозим ваколатлари ўртасида келиб чиқиши мумкин бўлган қарама-қаршилик билан боғлиқ.

Хизмат ва корхона сирини сақлаш механизмлари бузилиши билан бир қаторда қўш лавозимда фаолият юритиш давлат хизматчисининг икки хизмат ваколатларидан бир-бирига қарши ёки бир-бирини қўллаб-қувватлашга замин яратиши мумкин.

Хўш борада амалиётимиз қай аҳволда? Аслини олганда, бугунги кун амалиётида бу қонуннинг, яъни давлат хизматчисининг қўш лавозимда фаолият юритиши тақиқланганлик принципи бир неча ўринларда бузилаётганлигини кўриш мумкин. Масалан, сенаторнинг бир вақтда ҳукумат тизимида ҳам фаолият юритиши, ҳокимларнинг амалдаги ҳуқуқий ҳолати, айрим вазирларнинг ўз вазифаси билан бир қаторда турли қўмита, комиссия ва агентликларда фаолият юритиши фикримизни тасдиқлайди. Бу борада давлат хизматчисининг бир вақтнинг ўзида ҳам қонун чиқарувчи, ҳам ижро тизимида фаолият юритиши эътиборни тортади. Чунки қабул қилинган ҳужжатнинг субъекти ва ижрочиси бир эканлиги натижадорлик ва ҳисобдорликка салбий таъсир қилади, манфаатлар тўқнашувининг юзага келиш эҳтимолини оширади.

Шу сабабли, қабул қилиниши кутилаётган "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида"ги Қонун лойиҳасида бу каби масалаларни олдини олишга доир қоидаларни белгилаш мақсадга мувофиқ [9].

Шу ўринда қисқача мазкур қонун лойиҳаси ҳақида фикр билдирган ҳолда, айтиш мумкинки, муҳокама учун эълон қилинган "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида"ги Қонун лойиҳасида айрим камчиликларни кузатиш мумкин. Бу борада мавзу моҳиятидан келиб чиқиб, фикр билдирадиган бўлсак, лойиҳада тақиқлар масаласига эътибор қаратилмаган [9].

Бундан ташқари, чекловлар масаласи алоҳида моддада белгиланган бўлса-да, унда давлат хизматчиларига белгиланган барча чеклов масалалари ўз аксини топмаган. Ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибаси, шунингдек бу борадаги миллий қонунчилигимиз умумий мазмунидан келиб чиқиб, чеклов ва тақиқ масалаларини мазкур қонунда алоҳида модда сифатида тартибга солиш, барча тармоқ ҳужжатлардаги масалаларни унификациялаш мақсадга мувофиқ.

Ҳуқуқшунослик соҳасидаги рад қилиш институти ҳам чекловлар масаласида муҳим урин тутати. Рад қилишнинг асосий мақсади ишни ҳал қилишда иштирок этаётган шахснинг қонун талабларидан, ўз хизмат мажбуриятидан ўз манфаати ёки учинчи шахслар манфаати йўлида четга чиқиши оқибатида фуқаронинг ҳуқуқ ва манфаатларига зиён етишини олдини олишга қаратилгандир. Рад қилиш механизмининг четга чиқиши эса манфаатлар тўқнашувини юзага келтириб, ишни ҳал қилиш бўйича қабул қилинадиган қарорнинг шундай қарор қабул қилган шахс манфаати йўлида хизмат қилишига олиб келади.

Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикасининг қатор қонун ҳужжатларида шахсий манфаатдорлик асосида манфаатлар тўқнашувига сабаб бўладиган ҳолатларни инобатга олиб, Қонун чиқарувчи иш юритишда иштирок этиш имкониятини истисно қилувчи ҳолатларни белгилаб қўйган. Мазкур тоифадаги ҳолатлар юзага келганда эса рад қилиш институти марказий ўринга чиқиши керак. Рад қилиш институти асосан суд процессларида учраса-да, лекин давлат хизматчисиинг ҳар бир фаолиятида бу билан боғлиқ ҳолатлар учрашини инобатга олиш керак.

Бу борада амалдаги қонунчилик талабларига қарайдиган бўлсак, судьяни ва маъмурий суд ишларини юритишнинг бошқа иштирокчиларини, прокурорни, экспертни, мутахассисни, таржимонни ва суд мажлиси котибини рад қилиш Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексининг 21-22-моддалари, фуқаролик процессида судья ва прокурор, эксперт, мутахассис, таржимон ва суд мажлиси котибини рад қилиш Фуқаролик процессуал кодексининг 21-22 моддалари, жиноят процессида судьяни, прокурорни, терговчини, суриштирувчини, терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахсини ва суд мажлиси котибини рад қилиш Жиноят процессуал кодексининг 80-моддаси, шунингдек иқтисодий суд процесси иштирокчиларини рад қилиш масалалари эса Иқтисодий процессуал кодексининг 20-21-моддалари билан тартибга солинган.

Бундан ташқари, 2018 йил 8 январдаги "Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 31-моддасида маъмурий иш юритишда иштирок этиш имкониятини истисно қилувчи ҳолатлар ҳам белгиланган бўлиб, мазкур ҳолатлар юзага келганда маъмурий орган мансабдор шахси мазкур қонуннинг 32-моддасига асосан ўзини рад этиши керак.

Суд процессида ҳам, бошқа турдаги иш юритиш жараёнида ҳам умумий асосларда айтиш мумкинки, шахснинг ўзини рад қилишига бевосита ишнинг қонуний ҳал қилиниши ва шахсий манфаатдорликка йўл қўйилмаслигини хавфга,

эҳтимолга қолдирадиган қуйидаги ҳолатлар асос бўлади:

ишда иштирок этувчи шахсларнинг ёки улар вакилларининг қариндоши бўлса;
ишнинг натижасидан шахсан, бевосита ёки билвосита манфаатдор бўлса ёхуд унинг холислигига шубҳа туғдирувчи бошқа ҳолатлар мавжуд бўлса;

ўтмишда хизмат вазифаси юзасидан ёхуд бошқа жиҳатдан тобе бўлганлиги;
олдин мазкур ишни ҳал қилишда иштирок этган бўлса.

Юқорида санаб ўтилган ҳолатларда ошкор бўлган маълумотлардан ўзга мақсадларда фойдаланиш, қариндошларга иш юритиш жараёнида ёрдам бериш, иш натижасидан манфаатдор бўлиш, бир сўз билан айтганда, холислик ва қонунийлик принциплари бузилиши ва манфаатлар тўқнашуви юзага келишини олдини олиш мақсадида рад қилиш масаласи ҳам муҳим ўрин тутади.

Давлат хизматчилари фаолиятида ўрнатилган чекловлардан яна бири бу мансабдор шахсларнинг бевосита хорижга чиқиши чекланганлигидир, яъни бу борада маълум бир тартиблар ўрнатилган. Ўзбекистон Республикаси миллий хавфсизлиги ва давлат сирлари ҳимоясини таъминлаш, манфаатлар тўқнашуви юзага келишини олдини олиш, шаффоф давлат хизматини ташкил этиш мақсадида мансабдор шахсларнинг хорижий мамлакатларга хизмат сафарларига чиқиши тегишли равишда Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрациясининг тегишли таркибий бўлинмалари билан махсус келишув асосида амалга оширилади [10].

Юқоридагилар билан бир қаторда, қонунчиликда манфаатлар тўқнашувини олдини олиш мақсадида давлат хизматчиларининг бир корхонада ёки ўзаро бўйсунувда бўлган ташкилотда ишламасликлари, бир вақтда бошқа ҳақ тўланадиган лавозимда меҳнат фаолиятини олиб бормаликлари, турли ташкилот, шу жумладан хорижий ташкилотларда ишламасликлари, давлат сири ва хизмат сири ҳимоясини муносиб таъминлашлари, акциядор ёки турли корхоналарга улушдор бўлмасликлари бўйича ҳам қатор чеклов ва тақиқлар ўрнатилганлигини ҳам кўришимиз мумкин.

Таҳлилимизни хорижий мамлакатлар тажрибаси асосида давом эттирадиган бўлсак, Ўзбекистон Республикасида чеклов ва тақиқлар рўйхати ягона қонун ҳужжатида белгиланмаган, ҳуқуқий асослари мукамал яратилмаган бўлса-да, айрим хорижий мамлакатлар қонунчилигида бу борада ижобий кўрсаткичларни кўриш мумкин.

Россия Федерациясининг "Давлат хизмати тўғрисида"ги Қонунида давлат хизматчиларига ўрнатилган чекловларнинг ягона рўйхати кўрсатилган. Унга кўра, давлат хизматига кириши муносабати билан давлат хизматчисига қуйидагилар тақиқланади:

ўзга лавозимга тайинланиш ва сайланиш (касаба уюшмасига, маҳаллий бошқарув органларига, тижорат ва нотижорат ташкилотларга, колегиал органларга, акциядорлар кенгашларига, сиёсий партияларга. Уларнинг рўйхати қонун ҳужжатлари билан белгиланади);

тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш;

қимматли қоғозларни сотиб олиш;

қонун ҳужжатлари билан тақиқланган ҳолларда учинчи шахсларга вакил бўлиш;

ўз хизмат вазифаларини бажариш муносабати ёки шарти билан жисмоний ёки юридик шахслардан совға, моддий қимматликлар, мулклар ёки ўзга афзаллик ва хизматлар олиш;

қонун ҳужжатларида белгиланган ҳолатлардан ташқари чет эл фуқаролари ва ташкилотлари билан муносабатда бўлиш;

хизмат вазифаларини бажариш билан боғлиқ бўлмаган мақсадларда моддий-

техник ва бошқа таъминот воситаларидан, давлат мулкларидан фойдаланиш, шу жумладан бошқа шахсларга бериш;

хизматни ўташ давомида ўзига маълум бўлган ахборотдан ўзга мақсадларда фойдаланиш, шу жумладан уларни бошқа шахсларга бериш;

иш берувчининг рухсатсиз чет эл ташкилотларининг хизмат ёки фахрий мукофотларини олиш, даражаларига (илмий фаолият бундан мустасно) эга бўлиш;

сайловолди ташвиқоти, шунингдек референдумга оид масалаларда ўз лавозимидан фойдаланиш;

халқаро шартномаларда назарда тутилган ҳолатлардан ташқари, хорижий давлатларнинг, чет эл ташкилотларининг мамлакатдаги ваколатхоналари ва бошқа муассасаларига аъзо бўлиш, фаолиятида иштирок этиш;

халқаро шартномаларда назарда тутилган ҳолатлардан ташқари, чет эл ташкилотлари томонидан молиялаштириладиган фаолиятда иштирок этиш [11].

Бундан ташқари, Францияда штатдаги лавозимларни эгаллаш учун француз фуқаролигига эга бўлиш зарур. Штатдан ташқари лавозимларга чет элликларни қабул қилиш мумкин [12, Б.106].

Англияда эса олий мансабдор шахсларга умуммиллий даражада сиёсат билан шуғулланиш тақиқланган. Маҳаллий сиёсий фаолиятда иштирок этиш учун тегишли муассаса раҳбариятининг барча ҳолатларда ҳам берилавермайдиган рухсати ва улар намоён этадиган муассасаларга содиқликнинг мажбурий шарти зарурдир [12, Б.113].

Олимларнинг илмий қарашлари ва бугунги қонунчилик ҳлатидан келиб чиқиб, чеклов ва тақиқ масалаларида қуйидагиларни хулоса қилиш мумкин:

чеклов ва тақиқларга амал қилиш ва уларни ижросини таъминлашнинг реал механизмлари яратилмаган ва бу ижро тизимида муаммоларни келтириб чиқармоқда;

илмий жиҳатдан ҳам, ҳуқуқий жиҳатдан ҳам чеклов ва тақиқ институти бу бир-биридан алоҳида масаладир ва шундан келиб чиқиб, қонунчилик асосларини (янги Қонун лойиҳаси нуқтаи назаридан) қайта кўриб чиқиш лозим.

Таҳлиллардан келиб чиқиб, чеклов ва тақиқлар масаласида қуйидаги таклиф ва тавсияларни билдириб ўтиш мақсадга мувофиқ:

биринчидан, қабул қилиниши режалаштирилаётган "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида"ги Қонуннинг амал қилиш доираси ва давлат хизматчиларининг мақомини аниқ белгилаш. Бу нима беради?

Бугунги кунда давлат хизматчиларининг аниқ мақоми белгиланмаган ва бу улар учун чеклов ва тақиқ масалаларини ишлаб чиқишда муаммони юзага келтирмоқда. Бундан ташқари, Қонуннинг қайси соҳаларга нисбатан татбиқ этилиши шу соҳа хусусиятидан келиб чиқиб, хизматчиларга мажбурият, тақиқ ва чеклов масалаларини конкрет белгилашга имкон беради;

иккинчидан, юқорида таҳлил қилинганидек, давлат хизматчилари учун ўрнатилган тақиқ ва чеклов масалалари турли ҳужжатларда ўз аксии топган. Шундан келиб чиққан ҳолда, коррупция ва манфаатлар тўқнашувини олдини олиш учун давлат хизматчиларига белгиланадиган тақиқ ва чекловларнинг ягона рўйхатини тузиш лозим;

учинчидан, Ўзбекистон Республикасида давлат хизматчиларининг тақиқ ва чекловларга амал қилмасликларига нисбатан жавобгарлик масалалари тўлиқ тартибга солинмаган. Хусусан, давлат хизматчисининг турли ташилотларда ишлаши, тadbirkorлик фаолияти билан шуғулланиши, акциядор бўлиши ва ҳоказо. Шу нуқтаи назардан, моддий жавобгарлик масаласини белгилаш ўринли, яъни ноқонуний топган даромадини давлат хисобига ўтказиш, солиқ ва даромад

декларациялари асосида ташкилот ҳиобига ушлаб қолиш мумкин;

тўртинчидан, давлат хизмати муносабатларида ўрнатилган ҳар бир тақиқ, чеклов ва мажбуриятларнинг бузилиши тўғрисидаги маълумотларни олиш манбаларини белгилаш лозим, бошқача айтганда, манфаатлар тўқнашуви тўғрисида хабар бериш механизмини такомиллаштириш, бу борада ўз фаолиятида манфаатлар тўқнашуви келиб чиқиши ҳақида хабар берган давлат хизматчисини мукофотлаш, лавозим поғоналарини эгаллашда устуворлик бериш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатда коррупция ва манфаатлар тўқнашувини олдини олишда давлат хизматчисининг чеклов ва тақиқларга қатъий амал қилиши муҳим ўрин тутади. Шу жиҳатдан, мазкур масалаларни ҳуқуқий тартибга солиш ва самарали механизмларни жорий этиш давлат хизматининг самарали ташкил этилишига ва коррупциявий омилларнинг бартараф этилишига имкон беради.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Ноздрачев А. Правоограничения государственных служащих // Право и экономика. 1995. - №15. (Nozdrachev A. Legal restrictions on Public servants // Law and economics. 1995. - № 15)

2. Мирбобоев Б., Хусанов О., Бегматов А. Ўзбекистонда давлат хизматини ташкил этишнинг ташкилий ҳуқуқий масалалари. "Академия" нашриёти, Тошкент, 2005 йил. (Mirboboev B., Husanov O., Begmatov A. Organizational and legal issues of the organization of Public service in Uzbekistan. Akademiya Publishing House, Tashkent, 2005)

3. Хожиев Э., Хожиев Т. Маъмурий ҳуқуқ. -Т.: "Фан ва технология", 2008. (Khojiev E., Khojiev T. Administrative Law. -Т.: , 2008)

4. Ўзбекистон Республикасининг "Сиёсий партиялар тўғрисида"ги Қонуни, 1996 йил 26 декабрь, 337-І-сон (Law of the Republic of Uzbekistan "On Political Parties", December 26, 1996, № 337-І)

5. Ўзбекистон Республикасининг "Прокуратура тўғрисида"ги Қонуни, 2001 йил 29 август, 257-ІІ-сон (Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office", August 29, 2001, № 257-ІІ)

6. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикасининг "Судлар тўғрисида"ги Қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида"ги Қонуни, 2000 йил 14 декабрь, 162-ІІ-сон (Law of the Republic of Uzbekistan "On Courts", December 14, 2000, № 162-ІІ)

7. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 6 мартдаги "Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш тақиқланган мансабдор шахсларнинг рўйхати тўғрисида"ги 103-сон қарори (Resolution of the Cabinet of Ministers under the President of the Republic of Uzbekistan № 103 of March 6, 1992 "On the list of officials prohibited from engaging in entrepreneurial activity")

8. "Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида"ги Қонуни, 2019 йил 10 декабрь, ЎРҚ-591-сон (Law of the Republic of Uzbekistan "On the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan", December 10, 2019, № -591)

9. "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида"ги Қонун лойиҳаси, <https://regulation.gov.uz/uz/document/18047> (Law project "On Public service", <https://regulation.gov.uz/uz/document/18047>)

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2014 йил 5 мартдаги "Мансабдор шахсларнинг хорижий мамлакатларга чиқиш тартибини такомиллаштириш чоралари тўғрисида"ги ПҚ-2142-сонли қарори (Order of the President of the Republic

of Uzbekistan in March 5, 2014 №-2142 "On measures to improve the procedure for travel of officials abroad")

11.Россия Федерациясининг "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида"ги Федерал Қонуни, 27.07.2004 № 79-ФЗ, https://legalacts.ru/doc/79_FZ-o-gosudarstvennoj-grazhdanskoj-sluzhbe/ (Federal Law of Russian Federation "On Public service" 27.07.2004 № 79-ФЗ, https://legalacts.ru/doc/79_FZ-o-gosudarstvennoj-grazhdanskoj-sluzhbe/)

12.Э.Т.Хожиев, Г.С.Исмаилова, М.А.Рахимова, Давлат хизмати: ўқув қўлланма - Т.: Baktria press, 2015. - 172 б. (E.T.Khojiev, G.S.Ismailova, M.A.Rakhimova, Public service: Handbook - Т.: Baktria press, 2015)